

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНА «ГОТОВНІСТЬ»

Е.О. Остапенко

*аспірант кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ КНЕУ імені В. Гетьмана*

Стаття присвячена дослідженню поняття «готовність» і має оглядовий характер. Автор зазначає, що існуюча амбівалентність розуміння поняття «готовність» являє собою деталізовану і диверсифіковану картину досліджень дефініції і акцентує увагу на трьох узагальнюючих підходах до вивчення феномена, досліджує існуючі види готовності, пропонує структурно-логічні схеми до викладеного матеріалу.

Ключові слова: готовність, професійна діяльність, підхід, вид, структура.

Інтерес до проблем психологічної готовності, готовності до професійної діяльності існує вже не перше століття. Проблема досліджується науковцями у фізіологічному, психологічному, психолого-педагогічному, педагогічному, акмеологічному та інших напрямках. У дослідженнях феномена використовують такі поняття як «пильність», «налаштованість», «установка», «стан оперативного спокою», «мобілізаційна готовність», «особистісне утворення» тощо.

Стійкий інтерес науковців до дослідження готовності студентів до певних видів діяльності доводить важливість і актуальність цієї проблематики. Феномен набуває опрацювання у міжгалузевому науковому просторі і його дослідженню присвячують свої роботи: Д.Н. Узнадзе, О.О. Ухтомський, В.Н. Пушкін, М.Д. Левітов, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, Л.С. Нерсисян, К.О. Абульханова-Славська, А.О. Деркач, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, К.М. Дурай-Новакова, В.О. Сластьонін, Л.В. Кондрашова, В.Д. Шадріков, В.Й. Бочелюк, Е.Ф. Зеєр, О.В. Скрипченко, М.В. Кулакова, О.А. Кривильова, С.М. Тарасова, О.О. Павленко, Т.В. Шестакова, Л.Ю. Султанова, П.В. Харченко, Л.О. Гапоненко, О.М. Серняк, В.Л. Уліч та інші.

Серед широкого кола наукових праць, які присвячені вивченню феномена «готовність», чітко виокремлюється існування трьох основних узагальнюючих підходів, логічним представленням яких буде наступна послідовність: 1) історичний розподіл, запропонований І.В. Гавриш; 2) функціональний і особистісний підходи, виділені М.І. Дьяченко, Л.О. Кандиловичем; 3) розподіл досліджень за трьома площинами, запропонований А.О. Деркачем.

Досліджуючи дану проблематику, І.В. Гавриш вважає, що в історії розв'язання проблеми готовності людини до певних форм реагування, поведінки та діяльності можна виокремити три етапи опрацювання проблеми. На першому з них (кінець XIX – початок XX ст.) готовність ототожнювалась із феноменом настанови та розглядалась як психічний стан суб'єкта, що спричиняє поведінку (діяльність) певного характеру й спрямованості (Д.Н. Узнадзе). На другому етапі (середина XX ст.) зазначений феномен розглядався як якісний показник саморегуляції поведінки людини (Г.Олпорт). На третьому етапі (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) готовність починає вивчатись у контексті теорії діяльності взагалі та професійної діяльності зокрема (Г.М. Гагаєва, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, Л.С. Нерсисян, К.К. Платонов, В.Н. Пушкін, В.Д. Шадріков) [3, 16].

Наступний підхід вперше він був виділений М.І. Дьяченко, Л.О. Кандиловичем і передбачає розподіл на функціональний та особистісний, має багато прибічників і є широко представленим у численних працях, присвячених поняттю «готовність».

У контексті функціонального підходу психологічна готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення потрібних результатів діяльності, тобто «готовність» визначається як психофізіологічний стан, що забезпечує швидкість актуалізації необхідного досвіду. Серед прибічників функціонального підходу можуть бути названі М.Д. Левітов, який розуміє феномен як один з важливих станів, Г.М. Гагаєва (емоційний стан), Ф.Ю. Генів (зміни у психіці людини у зв'язку із специфікою діяльності

(спорт)), В.Н. Пушкін, Л.С. Нерсисян (певне функціонування і психічний стан, що забезпечує швидкість трудової дії), Т.М. Желязкова (психічний стан), А.В. Андреева (стан мобілізованої базової готовності), Ф.М. Рекешева (особливий особистісний стан) та інші.

За умов особистісного підходу готовність розглядається в контексті особистісних передумов успішної діяльності. Цей підхід передбачає вдосконалення психічних процесів, станів і властивостей особистості, які необхідні для ефективної діяльності, тобто готовність трактується як особистісне утворення, інтегративна стійка характеристика, що сприяє успішній діяльності. Серед представників особистісного підходу А.Ц. Пуні, який готовність розглядає, як впевненість у своїх силах, здатність керувати своїми діями, думками, почуттями, оптимальний рівень емоційного збудження; Р.А.Гаспарян, М.А.Мазмзян – впевненість у своїх силах, індивідуально-оптимальний рівень емоційного збудження, високий рівень особистісних домагань; М.І.Дьяченко, Л.О.Кандилович – психічний стан і характеристика особистості; М.В.Кулакова, К.В. Рейда – інтегративна якість; О.І.Літікова готовність розуміє як інтегровану властивість; Л.В. Кондрашова – складне особистісне утворення; О.М. Серняк – цілісне особистісне професійне новоутворення; Ю.Ю. Бойко, С.В. Моторина – інтегроване структурне особистісне утворення, стійке і складне особистісне утворення; Т.В. Шестакова, В.Л.Уліч, Л.П. Гапоненко, В.В. Єршова, П.А.Рудик – складне психологічне утворення; О.М. Лугова – інтегративне особистісне і соціально-психологічне утворення; О.А. Гончарова – складне інтегральне новоутворення; П.В. Харченко – внутрішньо-цілісне поєднання всіх структурних складових психіки; О.А. Кривильова – розкриття потенційних можливостей; С.М. Тарасова готовність розуміє як психолого-педагогічну таксономію (див. рис. 1).

А.О. Деркач, розглядаючи готовність в контексті проблеми розвитку акмеологічної культури майбутнього магістра, виклав своє бачення феномена, зазначивши, що дослідження готовності проводилися у трьох площинах: індивідуально-особистісній (готовність представляє собою комплекс різноманітних властивостей; інтегральне, цілісне утворення), функціональній (готовність досліджується як короткотривалий або довготривалий стан, у якому активізуються психічні функції та мобілізуються фізичні і психічні ре-

сурси) і особистісно-діяльнісній (готовність визначається цілісний прояв усіх сторін особистості, що забезпечують ефективність діяльності). Подібну точку зору поділяє Ж.А.Сорокіна, розуміючи під особистісною площиною, прояв особистісних якостей, які обумовлені характером майбутньої діяльності. Дослідженням цього питання займалися К.О.Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І.Божович, Л.С. Виготський, Г.Н. Жуков, І.С.Кон, С.Г. Косарецький, О.М. Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, В.С. Мерлін, Ф.Т. Михайлов, А.Ц. Пуні та інші. Функціональна площина виявляється у тимчасовій готовності і працездатності в якій активізуються психічні функції, вміння мобілізувати всі фізичні і психічні ресурси, які необхідні для реалізації діяльності. В цій площині готовність досліджували: М.Д. Левітов, Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкін, В.І. Бочелюк, Д.К. Войтюк, Г.С.Дунін та інші. Особистісно-діялісна площина містить дослідження проблеми готовності до професійної діяльності, як особистісно-професійної проблеми. У цій площині проблему досліджують А.О. Деркач, І.С. Дорошенко, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, Н.Ф. Соколова, В.І. Погребенський, Т.Г.Усольцева, І.Н. Черемухіна та інші [14, 9].

На окрему увагу заслуговує питання виділення видів готовності. Одним із перших ця проблема привернула увагу М.Д. Левітова. Готовність до діяльності дослідник вважав одним із важливих станів людини і виокремив довготривалу готовність та тимчасову готовність або «передстартовий стан». М.Д.Левітов виділив три види передстартової готовності: звичайну, підвищену і занижену (рис. 2).

Прикладом звичайного виду готовності може слугувати готовність, що існує перед початком звичної, добре знайомої роботи, за умови, що до неї не висуваються додаткові вимоги. Стан підвищеної готовності може бути створений завдяки творчій роботі з високим ступенем новизни. Занижена готовність може бути спричинена сильною некерованою емотивністю особистості та виявлятися у відволіканні уваги, незібраності, помилкових, хибних діях. М.В.Левітов класифікував психічні стани за аналогією розділення психічних процесів, розрізняючи стани в залежності від психічних функцій, які домінують: пізнавальні, вольові або емоційні [7, 10].

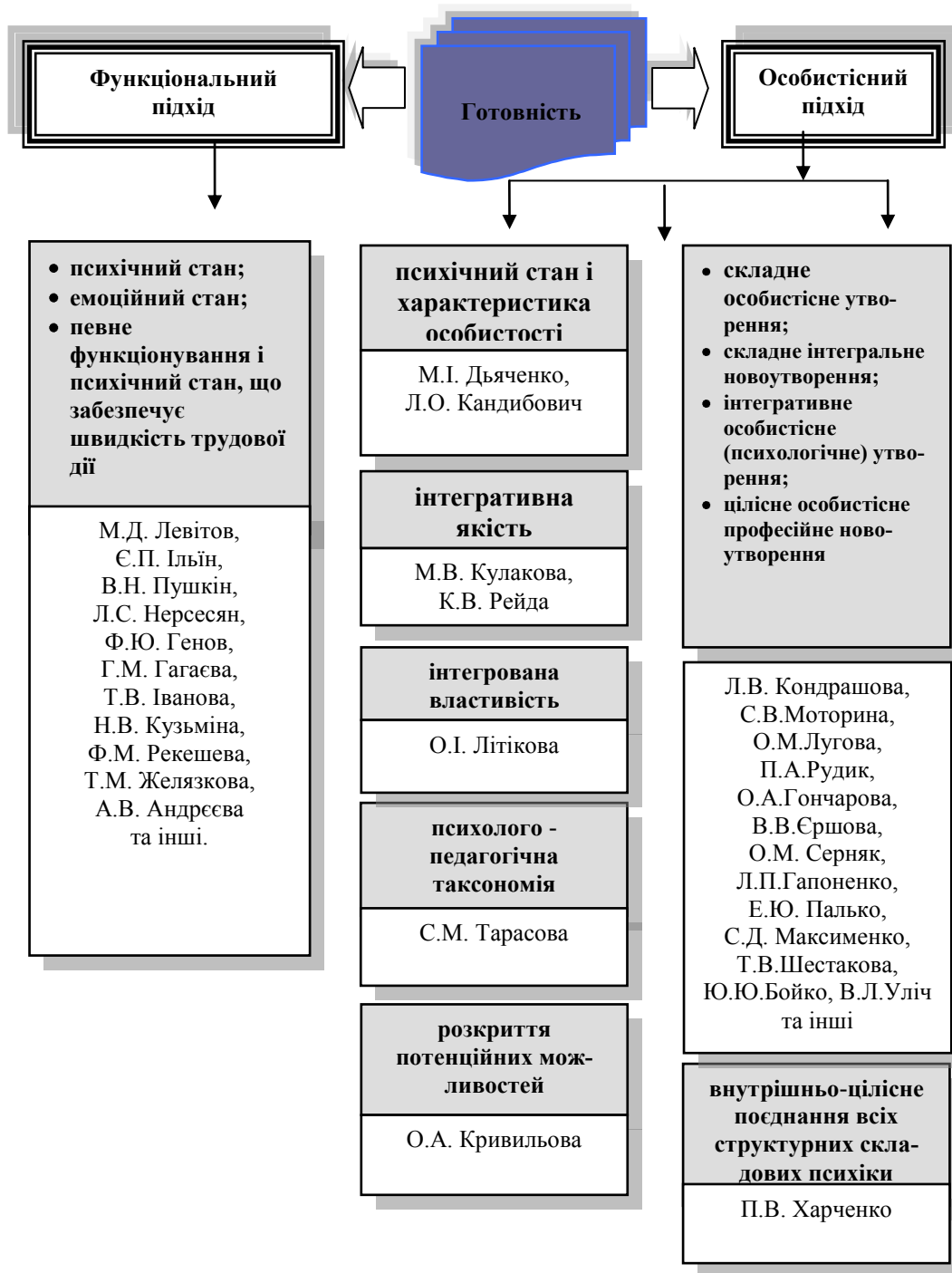

Рис. 1. Представники функціонального та особистісного підходів до розуміння феномена «готовність»

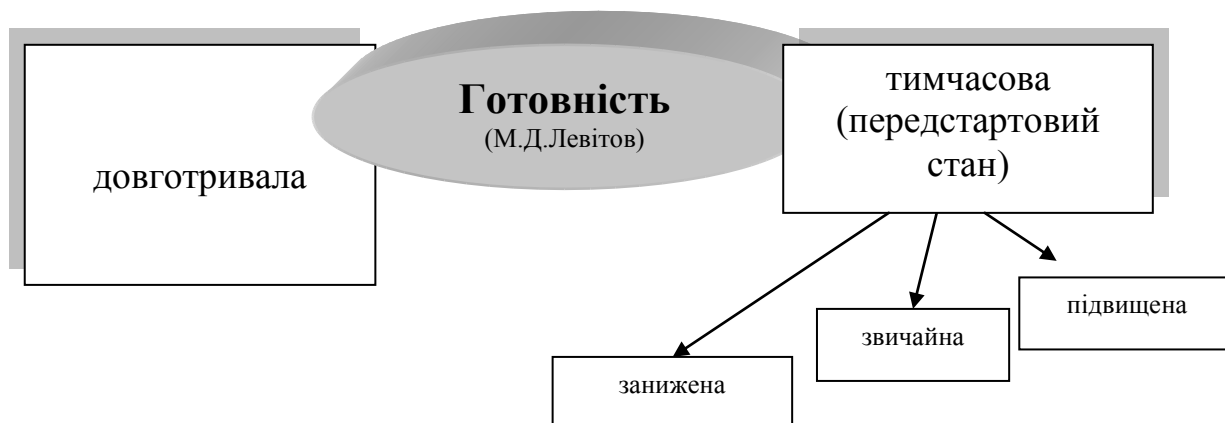

Рис. 2. Види готовності (М.Д. Левітов)

Ґрунтуючись на аналізі досліджень із психології праці, спорту, інженерної та військової психології М.І. Дьяченко і Л.О. Кандилович виокремлюють завчасну (загальну або тривалу) готовність, і тимчасову, ситуативну готовність (або стан готовності).

Завчасна – це заздалегідь надбані установки, знання, навички, уміння, досвід, якості і мотиви діяльності. На базі завчасної відбувається поява стану готовності до виконання тих або інших поточних завдань діяльності.

Тимчасовий стан готовності – це актуалізація, пристосування всіх сил, створення психологічних умов для успішних дій. Тому він може включати в себе деякі елементи завчасної, загальної готовності.

Тимчасова (ситуативна) готовність – це динамічний цілісний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку, змобілізованість усіх сил на активні та доцільні дії. Її виникнення і формування визначаються розумінням задач, усвідомленням відповідальності, бажанням досягти успіху, встановленням порядку майбутньої роботи.

Завчасна (загальна) і тимчасова (ситуативна) психологічна готовність представляють собою цілісне утворення, яке включає в себе наступні компоненти: а) мотиваційний (потреба успішно виконати поставлену задачу, інтерес до діяльності, прагнення досягти успіху і показати себе з кращої сторони); б) пізнавальний (розуміння обов'язків, завдання, оцінки її значущості, знання засобів досягнення цілей, уявлення про ймовірні зміни обставин); в) емоційний (почуття відповідальності, впевненість в успіху, відчуття натхнення); г) вольовий (управління собою і мобілізація сил, зосередження на завданні,

відволікання від впливів, що заважають, подолання сумнівів, побоювань (рис. 3).

Отже, стан психологічної готовності до діяльності М.І. Дьяченко і Л.О. Кандилович розуміють як складний, цілеспрямований прояв особистості, який має динамічну структуру і між компонентами якого існує функціональна залежність [7, 50-51].

Таким чином, стан психологічної готовності має складну динамічну структуру і представляє собою сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових сторін психіки людини відповідно до зовнішніх умов і майбутніх задач.

Важливо зазначити, що в науковій літературі виокремлюють психологічну та практичну готовність (Ю.В. Васильєв, Б.Ф.Райський); мотиваційну (Х.М. Дмитерко-Карабин, І.І. Карабаєва); морально-психологічну (Л.В. Кондрашова); загальну і спеціальну (Б.Г.Ананьєв); готовність до розумової та фізичної діяльності (В.О.Моляко, О.Г. Ковальов).

В.А. Семіченко, ґрунтуючись на дослідженнях А.К. Маркової, визначає готовність до професійної діяльності як психічний стан, і виділяє: а) операційну готовність – моментальну передстартову активізацію людини, її включення в діяльність з необхідним рівнем активності, б) функціональну готовність – усвідомлення людиною своїх цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш імовірних способів діяльності, в) особистісну готовність, яка включає пролонговану високу активність людини при включенні в трудовий процес, прогнозування необхідності і розподілу в часі мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, оцінку імовірності досягнення життєвих успіхів через діяльність [12, 97].

Таким чином, у сучасному науковому просторі проблема, що досліджується, представлена значною кількістю наукових робіт із різноманітністю підходів до вивчення феномена. Слід зазначити, що існуюча амбівалентність (багатозначність) розуміння поняття «готовність» представляє собою деталізовану і диверсифіковану картину дос-

ліджень дефініції, що дозволяє науковцям глибше дослідити феномен, визначити шляхи її ефективного формування.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми і передбачає подальше її вивчення та узагальнення.

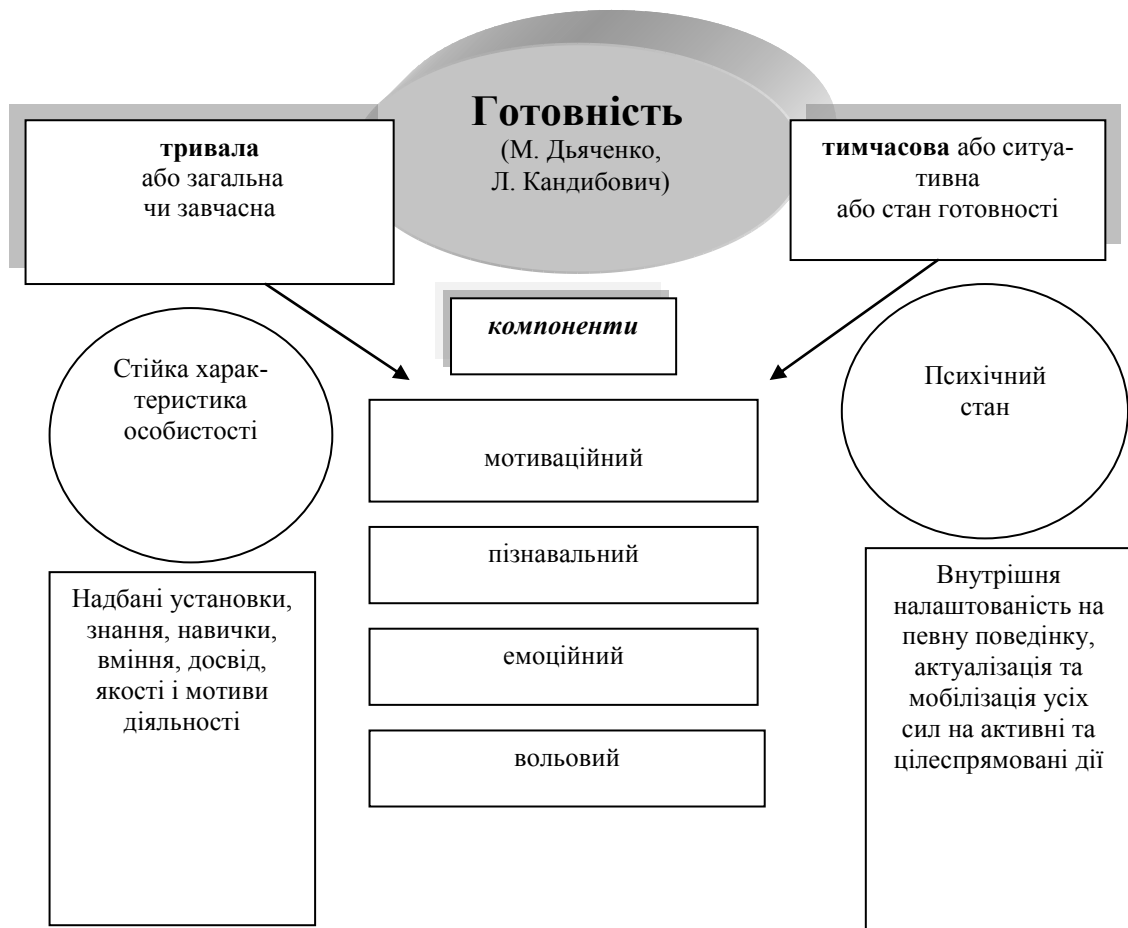

Рис. 3. Структура феномена «готовність»
за М. Дьяченко, Л. Кандиловичем

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева А.В. Формирование готовности преподавателей средних специальных учебных заведений к экспериментальной деятельности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Смоленский государственный университет. – С., 2006. – <http://www.smolgu.smolensk.ru/andreeva.doc>
2. Бойко Ю.Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2008. – 21 с.
3. Гаєриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2006. – 579 с.

4. *Готовність дитини до навчання: [Збірник] / С... Максименко (упоряд.).* — К.: Мікрос-СВС, 2003. — 111 с.
5. *Деркач А.А., Москаленко О.В., Селезньова Е.В.* Развитие акмеологической культуры будущего магистра: [монография] / Деркач А.А., Москаленко О.В., Селезньова Е.В. — М., 2004. — 115 с.
6. *Дмитерко-Карабин Х.М.* Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів: Автореф. дис... канд. психол. наук / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2004. — 20 с.
7. *Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А.* Психологические проблемы готовности к деятельности. — Мн.: Изд-во БГУ, 1976. — 176 с.
8. *Кривильова О.А.* Формування у майбутніх вчителів готовності до самостійної творчої діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. — Кіровоград, 2006. — 24 с.
9. *Кулакова М.В.* Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. — О., 2006. — 20 с.
10. *Літкіова О.І.* Підготовка майбутніх фахівців економічних спеціальностей у системі диференційованого навчання іноземних мов: Автореф. дис... канд. пед. наук / Інститут вищої освіти АПН України. — К., 2008. — 20 с.
11. *Рекешева Ф. М.* Условия развития психологической готовности к профессиональной деятельности студентов-психологов: Автореф. дис... канд. психол. наук / Астраханский государственный у-т. — Астрахань, 2007. — 24 с.
12. http://www.aspu.ru/images/File/autorefs/2007/2007_Rekesheva.doc
13. *Семиченко В.А., Галус А.М.* Психология направленности: Учеб. - метод. пособие / В.А. Семиченко (общ.ред.). — Хмельницкий: ХГПИ, 2003. — 522с.
14. *Серняк О.М.* Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічного управління колективною навчально-пізнавальною діяльністю учнів: Автореф. дис... канд. пед. наук / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. — Т., 2008. — 20с.
15. *Сорокина Ж.А.* Развитие психологической готовности студентов к профессиональной деятельности средствами саморегуляции: Автореф. дис... канд. психол. наук / Курский государственный ун-т. — Курск, 2006. <http://www.kursk-uni.ru/pdf/dis23.pdf>
16. *Султанова Л.Ю.* Формування готовності студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. — К., 2007. — 22с.
17. *Тарасова С.М.* Формування у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю готовності до управлінської діяльності: Дис... канд. пед. наук / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. — Кіровоград, 2006. — 232арк.
18. *Уліч В.Л.* Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. — Хмельницький, 2007. — 20с.
19. *Харченко П.В.* Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога - музиканта: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — К., 2004. — 20с.
20. *Шестакова Т.В.* Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2006. — 250 арк.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2009 р.